

2012

Danske Studier

Udgivet af Merete K. Jørgensen
og Henrik Blicher
under medvirken af
David Svendsen-Tune

Universitets-Jubilæets danske Samfund

Danske Studier 2012, 107. bind, tiende række 1. bind
Universitets-Jubilæets danske Samfund nr. 578
Omslagsdesign: Torben Seifert
Omslag: Blæksprutten 1910

Printed in Denmark by
Tarm Bogtryk A/S
ISSN 0106-4525
ISBN 978-87-7674-682-7

Kommissionær: Syddansk Universitetsforlag, universitypress.dk

Udgivet med støtte fra Det Frie Forskningsråd | Kultur og Kommunikation.
Trykningen af Michael Lerche Nielsens artikel er støttet af Niels Bohr Fon-
det | Mag. art. Marcus Lorenzens Legat.

Dette bind har været underkastet anonym fagfællebedømmelse.

Alle årgange af Danske Studier fra 1904 til 2011 er nu frit tilgængelige på
www.danskestudier.dk

Bidrag til tidsskriftet sendes til:

lektor Henrik Blicher
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab
Københavns Universitet
Njalsgade 120
2300 København S

ledende redaktør
Merete K. Jørgensen
Gammeldansk Ordbog
Det Danske Sprog- og
Litteraturselskab
Christians Brygge 1
1219 København K

Redaktionen foretrækker at modtage bidrag elektronisk, og disse kan sen-
des til ss@dsl.dk. Bøger til redaktionen bedes sendt til Merete K. Jørgensen.

Manuskripter (inkl. resume) skal være redaktionen i hænde inden 1. april
2013.

Indhold

<i>Michael Lerche Nielsen</i> , lektor, ph.d., Københavns Universitet: »Og efter sin elskede«?! Om Lyngby-fragmentet og følelsesladede runeindskrifter	5
<i>Jens Bjerring-Hansen</i> , postdoc, ph.d., Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: Peder Terpagers og Peder Syvs <i>Boglader</i> og den bibliografiske diskurs i lærdomskulturen o. 1700	24
<i>Søren Beck Nielsen</i> , adjunkt, ph.d., Københavns Universitet: Kafka og konversationsanalyse. En dialog om dialog	52
<i>Maria Jørgensen</i> , editionsfilolog, mag.art., Aarhus Universitet: Perversionens versioner. En psykoanalytisk læsning af retstatistikken i Steen Steensen Blichers »Præsten i Vejlbjæ«	64
<i>Gry Hedin</i> , ph.d., København: Darwins øje. En undersøgelse af øjet og blikket i J.P. Jacobsens <i>Niels Lyhne</i>	99
<i>Ulrik Lehrmann</i> , lektor, cand.phil., Syddansk Universitet: »... en Juvel – paa en Tribune«. Oplæseren, forfatteren og journalisten Herman Bang i 1904	124

MINDRE BIDRAG

<i>Martin Sejer Danielsen</i> , stud.mag., Københavns Universitet: Interpunktionen i runehåndskriftet AM 28 8vo af Skånske Lov	150
---	-----

ANMELDELSER

<i>Ulf Teleman</i> , professor, fil.dr., Lunds Universitet: Erik Hansen og Lars Heltoft: Grammatik over det Danske Sprog	162
<i>John Ole Askedal</i> , professor, cand.philol., Universitetet i Oslo: Eva Skafte Jensen: Nominativ i gammelskånsk – afvikling og udviklinger med udgangspunkt i Skånske Lov i Stockholm B 69	192
<i>Margrét Eggertsdóttir</i> , professor, ph.d., Árni Magnússon-instituttet for islandske studier: Johnny Kondrup: Editionsfilologi	206
<i>Rolf Stavnem</i> , postdoc, ph.d., Aarhus Universitet: Henning Kure: I begyndelsen var skriget	210

<i>Henrik Blicher</i> , lektor, ph.d., Københavns Universitet: Simone Ochsner Goldschmidt: Wissensspuren. Generierung, Ordnung und Inszenierung von Wissen in Erik Pontoppidans Norges naturlige Historie 1752/53	215
<i>Jørn Lund</i> , professor, cand.mag., København: Karen Jelve og Andrew D. Jackson: H.C. Ørsteds rejsebreve.	217
<i>Jacob Bøggild</i> , lektor, dr.phil., Aarhus Universitet: Thomas Bredsdorff: Ironiens pris. Fire store ironikere – og et begreb	221
<i>Palle Schantz Lauridsen</i> , lektor, ph.d., Københavns Universitet: Stephan Michael Schröder: Ideale Kommunikation, reale Filmproduktion. Zur Interaktion von Kino und dänischer Literatur 1909-1918	226
<i>Allan Karker</i> , lektor, cand.mag., Aarhus: Kristian Hvidt: Forsker, furie, frontkæmper. En bog om Lis Jacobsen	232
<i>Mads Bunch</i> , lektor, mag.art., Københavns Universitet: Ieva Steponavičiūtė: Texts at Play. The Ludic Aspect of Karen Blixen's Writings	236
<i>Bruno Svindborg</i> , forskningsbibliotekar, mag.art., Det Kongelige Bibliotek: Anders Juhl Rasmussen: En position i dansk litteratur og Anders Juhl Rasmussen og Thomas Hvid Kromann (udg.): Arena-information. Et kapitel i dansk forlags- og litteraturhi- storie	239
FRA REDAKTIONEN	
Universitets-Jubilæets danske Samfund	245
Tilsendte publikationer	246

»Og efter sin elskede«?!

Om Lyngby-fragmentet og følelsesladede runeindskrifter

Af Michael Lerche Nielsen

The existence of a fragment of a rune-stone from Lyngby church in North Jutland has been known ever since 1769. The runic sequence ...-**untr : a : aisku : sina :**, which probably represents the final words of the inscription is left unexplained by *Danmarks Runeindskrifter* 1941-42 and in the databases which are based on this: Samnordisk runtext-databas and Danske Runeindskrifter. At the turn of the century, however, there was a lengthy discussion about possible interpretations of the inscription which – although generally neglected – has found its way into the indices of DR. The present article reassesses the possible interpretations. It rejects the proposed interpretation of *sinni m.* »follower«, both in the Lyngby inscription and in an inscription from Ivla in Småland, Sm44¹. Instead of this the investigation supports an earlier suggestion of a hitherto unrecorded runic personal designation *ælska* »beloved one, betrothed« and follows this with a survey of the way in which inscriptions on Viking-age rune-stones refer to deceased women. Finally, a new interpretation is proposed »...[and] (?)Anundr/-mundr/-gundr in memory of his (?) beloved«.

Indledning

Indskrifterne på vikingetidens runesten er kendt for deres ordknaphed og tørre stil. Informationsøkonomien på fx Århus-stenen 4, DK MJy 78¹, »Kjeld rejste denne sten efter sin fader Inge« afspejler ikke kun den begrænsede plads på stenen, men snarere, at den primære målgruppe forventedes at kende de omtalte personer samt relevante detaljer om deres færden og familieliv. Desværre er det netop disse ekstra informationer, vi så gerne vil vide mere om i dag, 1000 år efter runestenene blev rejst.

Naturligvis forekommer der af og til informative tilføjelser i indskrifterne, men det hører til sjældenhederne at møde følelsesladede udtryk på runestenene. Et usikkert eksempel findes på Rimsø-stenen, DK MJy 41, der – hvis ellers lønrunerne er udlæst rigtigt – rummer den triste konstatering, at »[moderens] død er værst for sønnen«. På mere sikker grund er vi med Ålum-stenen 4, DK MJy 40, hvis indskrift lyder: »Thyra, Vigots kone, lod rejse denne sten efter Thorbjørn, Sibbes søn, sin søstersøn, som hun holdt mere af end sin egen søn (eller: som hun holdt mere af end en kær søn)«. Indskriften hører sammen teksten på med Ålum-stenen 3, DK MJy 39, der er rejst af Vigot over sønnen Esge, der antagelig var deres fælles søn, som Thorbjørn nok er død sammen med. At en fostersøn elskes lige så højt som en biologisk søn, forekommer også som tema i fx

Jomsvikingsagaen, hvor Palnatoke hævdes at nære lige så varme følelser for fostersønnen, den senere kong Svend Tveskæg, som for sin egen søn.

De fleste følelsesladede runeindskrifter udtrykker dog negative følelser, fx harme og forargelse over svig, umandighed eller udåd: På den bornholmske Vester Marie-sten 5, DK Bh 42, læses: »Asvalde rejste denne sten efter sin broder Alver. Den gode dreng (blev) skændigt dræbt, og Skoge sveg den sagesløse«. Og den midtjyske Svenstrup-sten, DK NJy 75, lyder: »Thorgot (eller Thorgun) rejste denne sten efter sin fader Asvid. Skammeligt udsattes han for udåd sammen med Eldes sønner«. Desværre kender vi ikke nærmere til de hændelser, der førte til Alvar og Asvids bratte død, men man fornemmer både sorg og hævntørst bag formuleringerne.

Forekomsten af emotionelle ord i indskrifter er blevet aktuel i forbindelse med den genovervejelse af tolkningen af et runestensfragment fra Lyngby i Himmerland, der skal behandles i det følgende, og som skal søge at underbygge en hidtil ukendt personbetegnelse *ælska* »(den) elskede« i runesproget. Først skal der kort redegøres for fragmentets fund- og tolkningshistorie og herunder for forskellige runeleksikografiske detaljer. Afslutningsvis foretages en mere fyldig gennemgang af de positivt følelsesladede runeindskrifter på vikingetidige runesten i Norden og runestenedes betegnelser for kvinder.

Fundhistorie

Runestensfragmentet fra Lyngby kirke øst for Rold Skov i Himmerland, se fig. 1, har været kendt siden 1769, hvor det omtales i Erik Pontoppidans topografiske værk *Danske Atlas*: »Ved Indgangen til Kirkegaarden [i Lyngby] staaer opreist en Steen 1½ Alen lang med forslede Rune-Bogstaver paa, hvilken ikke findis i Wormii Monumentis Runicis« (bind 5 s. 46, note k).

Fragmentet aftegnes nogle gange i de følgende år, hvor stenen var placeret i den sydlige indgang til kirkegården (Adamsen & Jensen 1996: 158). Ved mit besøg i Lyngby i maj 2011 ledte kirkelågen direkte ud på en dyrket mark, men førhen har der efter oplysning fra graver Ole Christensen gået en kirkesti herfra til bebyggelsen Tvorup sydøstligt i sognet. Engang mellem 1841 og 1870 blev runestensfragmentet flyttet ind i våbenhuset, hvor det stadig befinder sig.

Fragmentets nuværende mål er 147 cm i højden, 67 cm i bredden samt en tykkelse på 12-18 cm. Stenens nuværende udformning stemmer meget

godt overens med kvaderstenene i kirkens ydermure, og det er nærliggende at tænke sig, at stenen har været forsøgt tilhugget som kvadersten til brug for byggeriet af kirken, men at det af en eller anden grund er blevet opgivet.

Fig. 1. Lyngby-stenen i kirkens våbenhus. Foto forf. maj 2011.

Indskriften

På stenfragmentet ses et tekstbånd med 14 runer af vikingetidstype samt spor af en 15. rune i brudfladen foroven. Der er anvendt to prikker som skilletegn. Hugningssporene fremstår, som det anføres af senere runeforskere og mine egne iagttagelser, klare og tydelige, og bemærkningen om runernes tilstand i 1769 må da snarest afspejle, at man dengang opgav at læse og tolke indskriften.

Grundlæggeren af den moderne danske runeforskning, Ludvig F. A. Wimmer, besøgte Lyngby ved to lejligheder i august 1878 og juli 1892, og hans læsning er siden gået ukommenteret videre til senere værker. Wimmer giver følgende translitteration: **...(n)untr : a : aisku : sina :**

Da der er god plads under **sina :**, er det rimeligt at antage, at fragmentet rummer afslutningen på indskriften. Det ene af fragmentets to-punkts skilletegn står uden for indskriftbåndet til sidst, og det er ikke ualmindeligt, at benytte skilletegn som markør af indskriftens begyndelse og afslutning. Med hensyn til resterne af den første rune skriver Wimmer: »den lille fordybning, der findes foran **u**, [er] uden tvivl (.) enden af bistaven i **†**, af hvilket også hovedstavens nederste del følges i svage spor« (DRM II: 114).

Ved min undersøgelse af stenen nærstuderede jeg dette runespor og dokumenterede det med tegninger og fotos. Toppen af fragmentet er præget af halvcirkelformede brudflader i alle størrelser, og det, der af Wimmer opfattes som bistaven i en **n**-rune, vil jeg afgjort klassificere som en afskalning. Derimod er jeg enig i, at man kan se bunden af en rune i brudfladens venstre side (Detailfotos af indskriften kan ses på Danske Runeindskrifterns hjemmeside, via linket <http://runer.ku.dk/VisGenstand.aspx?Titel=Lyngby-sten>). Jeg foretrækker derfor at læse og translitterere runen som et utolket runespor »—«. Den ændrede læsning, der kun får små konsekvenser for de følgende tolkningsovervejelser, bliver da:

...—untr : a : aisku : sina :

Indskriftordning

Lyngby-fragmentet er kløvet på alle fire sider, ligesom bagsiden er frakløvet. Vi må derfor regne med, at indskriften har været disponeret på en af to måder. Stenen kan enten være kløvet vertikalt, således at den manglende, højre halvdel har indeholdt begyndelsen af indskriften. Denne ind-

skriftordning, der i fagterminologien benævnes konturordning, DR spalte 823, genfindes på andre runesten i Himmerland, fx Års-stenen, DK NJy 71, og Flejsborg, DK NJy 64, hvor indskriften begynder i nedre højre side af stenen og løber langs indskriftens kant.

Det er ikke almindeligt i forbindelse med konturordning, at indskriften er trukket så langt ind i forhold til stenens kant, som tilfældet er på Lyngby-fragmentet, men der er dog en parallel ca. 20 km vest for Lyngby ved Suldrup kirke, DK NJy 55. En bedre bevaret parallel er fx den skånske Valkärra-sten, DK Sk 86.

Den anden mulighed er, at indskriftbåndet er begyndt på stenens ene side og er fortsat tværs over toppen af stenen og ned på bagsiden, som i så fald er den del, der er bevaret i dag. Denne indskriftordning er ikke almindelig, (DR spalte 820 f.), men den forekommer fx på en midtjysk runesten fra Gylling, DK MJy 70, og den skånske Källstorp-sten, DK Sk 88.

Måden, hvorpå det bevarede indskriftbånd buer svagt mod højre, taler mest for konturordning, og i så fald kan Lyngby-stenen have haft stor lighed med runestenen fra Suldrup. I DR er Lyngby-stenen da også uden nærmere overvejelser opregnet blandt runestenerne med konturordning i sagleksikonartiklen »Indskriftordning« (DR spalte 823 f.).

Wimmers tolkning og rekonstruktionsforsøg

I de hidtidige behandlinger af Lyngby-stenen synes der at være enighed om, at den bevarede del af indskriften repræsenterer afslutningen på indskriften. Men hvad står der så, og hvor meget kan man tillade sig at gisne om den nu manglende del af indskriften?

For Wimmer var der ingen tvivl om, at man kan gå endog meget langt. Wimmer skriver – efter gennemgangen af læsningen af runerne – følgende om Lyngby-stenens indskrift (DRM II: 114):

Vi har her en formel, som ellers ikke kendes fra vore runeindskrifter. Det ligger jo nær at anse **untr** for sidste del af et navn, f.eks. **anuntr** eller **anuntr** d.v.s. *Anundr* (...). Ligeledes synes det naturligst at opfatte **sina** som genstandsform ental hunkön af ejestedordet, svarende til det foregående **aisku**; men betydningen af dette ord er i så fald ganske usikker. På grund af skrivemåden med **ai** kan det jo umulig, (...) være samme ord som *oldn. æska*, 'ungdom'. Det kunde derfor være fristende at tage **sina** i betydning *sinna*,

genstandsform ental hankön af *sinni* ‘ledsager’, altså i samme betydning som andre runeindskrifter **filaka** = *fēlaga*, og at forstå **aisku** som genstandsform af et ubekendt mandsnavn **aiska**. Denne forklaring må dog betegnes som meget usikker, især da også betydningen af det foregående **a** er tvivlsom; det kan naturligvis betegne udsagnsordet *á*, ‘ejer’; men det kan også være forholdsordet *á* med betydning ‘efter’, altså = **aft** eller **at** i andre runeindskrifter. Dog vilde denne brug af *á* være ganske enestående på en dansk runesten, (...).

Efter en diskussion af stenens oprindelige udseende og længden af den manglende del af indskriften konkluderer Wimmer (DRM II: 115):

Under disse omstændigheder må ethvert forsøg på at udfylde og tolke indskriften nødvendigvis blive højst usikkert. Som et sådant forsøg, hvortil der dog, som foran fremhævet, knytter sig mange hånde tvivl, nævner jeg;

[**tufi : rispi : stin : auk : a**](n)untr : **a : aisku : sina** :

[*Tófi réspi stén áuk A*](n)undr *á Æisku sinna*.

„[Tove rejste sten(en) og (sammen med) A]nund efter deres fælle Eske“.

Svensk kritik

Wimmers tolkning blev samme år udsat for kritik fra svensk hold. I Erik Brates anmeldelse af bind 2 af *De danske runemindesmærker* hedder det (1901: 14 f.):

Svårt har jag ock att tro på namnet **aisku** J 13 Lyngby, af hvilken inskrift blott slutet återstår: — [**a**]nuntr : **a : aisku : sina**, hvilket Wimmer öfversätter: »— Anund efter (deres) fælle Eske«. Det är svårt att tro, att **sina** skulle vara ack. sg. m. af *sinni* »ledsager» ock icke ack. sg. f. af pron. »sin», då det står invid ett ord **aisku**, som äfvenledes ser ut som ack. sg. f. Denna svårighet har ock varit lifligt känd af Wimmer, som med tvekan föreslår sin tolkning, blott emedan intet ord finnes, som motsvarer **aisku**. Skulle man kunna tänka på felristning för **alsku**, motsvarande isl. *elska* f. »Kjærlighet«, brukadt konkret i betydelsen »käresta»? Jeg finner visserligen icke någon sådan betydelse för detta ord, men väl hos Fritzner